

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03
в Національній академії внутрішніх справ
ДП 680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора юридичних наук, професора Мисливого Володимира Андрійовича
на дисертацію Вознюка Андрія Андрійовича на тему: «Теоретичні та
практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення
злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право**

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертаційного дослідження Вознюка Андрія Андрійовича «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку», автореферату дисертації та наукових праць здобувача, опублікованих за темою наукової праці. Дисертація являє собою рукопис обсягом 625 сторінок та складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що об'єднують 19 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (1011 найменувань) і 18 додатків.

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що в сучасних умовах громадська безпека залишається одним із найуразливіших об'єктів кримінально-правової охорони, а тим більше за умов виникнення та поширення у державі різноманітних форм злочинних угруповань, зокрема злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, а також не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. У роботі наведено і проаналізовано динаміку цих злочинних об'єднань протягом 2013-2017 рр., зокрема спостерігається зростання бандитизму (ст. 257 КК України) більш як удвічі (з 14 у 2013 р. до 30 у 2017 р.), створення злочинних організацій (ст. 255 КК України) – в 11 разів (з 8 у 2013 р. до 88 у 2017 р.), злочинів, передбачених ст. 260 КК України (у 2013 р. не обліковано жодного, а у 2017 р. – 431), злочинів, передбачених ст. 258³ КК України (з 1 у 2013 р. до 277 у 2017 р.). При цьому слід відзначити низьку ефективність їх розгляду органами кримінальної

Вх. №	4699	20	18	р.
кількість аркушів:	35			
осн. док.	—	додаток —		

юстиції, адже у 2017 р. направлено до суду: 10,2 % проваджень за ст. 255 КК, 50 % проваджень за ст. 255 КК, 21,3 % проваджень за ст. 258³, 32,3 % проваджень за ст. 260 КК України (стор. 22).

Зазначені злочинні об'єднання є підґрунтям організованої злочинності, яка пов'язана з проявами тероризму, груповою, професійною, рецидивною злочинністю, а також іншими небезпечними злочинами, що вчиняються на теренах держави, а нерідко мають транснаціональні зв'язки. У складних соціально-економічних умовах, окупації частини території держави, необхідності протидії агресії на Сході країни перераховані злочинні посягання істотно ускладнюють криміногенну обстановку, а відтак є потужним фактором гальмування соціально-економічних реформ на шляху просування України за європейським вектором розвитку.

Протидія вказаним злочинам кримінально-правовими засобами вимагає комплексного аналізу їх ефективності та вдосконалення законодавчої і нормативно-правової бази, необхідної для належної боротьби та запобігання створенню і функціонуванню злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Узагальнення і аналіз судової практики та підвищення доктринального рівня щодо зазначених проваджень сприятиме запобіганню помилок при кваліфікації цих злочинів, справедливому застосуванню норм кримінального закону щодо суб'єктів групових, організованих і терористичних злочинів.

Автором дисертації ретельно опрацьовано наявну вітчизняну наукову спадщину з питань кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, зокрема таких вітчизняних учених, як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, О. Ф. Бантишев, Ю. В. Біла, Ф. Г. Бурчак, В. В. Голіна, Н. О. Гуторова, А. О. Данилевський, Л. М. Демидова, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, С. О. Єфремов, Г. П. Жаровська, О. О. Кваша, В. П. Ковальчук, М. Й. Коржанський, М. В. Корнієнко, Є. К. Марчук, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, Н. В. Невідома, Г. В. Новицький, М. І. Панов, В. А. Робак, А. В. Савченко, М. В. Семикін, В. В. Ткаченко, В. П. Тихий,

В. В. Українець, М. І. Хавронюк, Р. Л. Чорний, О. В. Шамара, І. С. Шапкін, С. Д. Шапченко та інші, а також відомих іноземних учених.

Визначена дисертантом мета, а також завдання з її реалізації вказують на значну кількість проблемних питань, що потребують розв'язання для підвищення ефективності застосування кримінальної відповідальності щодо протидії злочинним об'єднанням, зокрема: усунення правової невизначеності понятійного апарату, який характеризує злочинні об'єднання та їх злочинну діяльність; поглиблення вчення про юридичну природу злочинних об'єднань; недоліки у конструюванні кримінально-правових заборон, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; покращення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань; удосконалення правил кваліфікації дій учасників вказаних об'єднань. Разом з цим, у дослідженні відслідковується науковий пошук багатьох інших питань, присвячених проблемам співучасті у злочині та інших інститутів Загальної та норм Особливої частин кримінального законодавства.

Зміст дисертації показує, що здобувачу на основі комплексного доктринального дослідження означених кримінально-правових проблемних питань вдалося створити передумови для вироблення системних підходів до визначення юридичних підстав кримінально-правового впливу на учасників злочинних організацій, банд та інших злочинних угруповань.

Дисертація Вознюка А. А., безумовно, характеризується високим рівнем актуальності, оскільки здобувачу, в межах чітко визначеного кримінально-правового дослідження, на основі всебічного аналізу окремої групи злочинів проти громадської безпеки вдалося розробити системні наукові висновки, пропозиції та рекомендації.

Теоретико-прикладні питання кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягань на громадську безпеку в кримінальному праві є однією з відносно нових, складних і вкрай важливих проблем кримінального права України. Водночас вона належить до тих проблем, актуальність вирішення яких у науці кримінального права і практиці застосування кримінального законодавства у сфері протидії злочинним

об'єднанням в сучасних умовах не дозволяє її відкладення. Адже усунення суперечностей, ускладнень при вирішенні питань кримінальної відповідальності, кваліфікації зазначених злочинів є нагальною потребою сьогодення у правозастосовній діяльності правоохоронних органів та суду.

Дисертаційне дослідження Вознюка А. А., характеризується системністю та глибиною доктринального та практичного осмислення предмета наукового пошуку, органічним поєднанням в ньому теоретичних і прикладних проблем Загальної та Особливої частин кримінального права.

Узагальнюючи вищевикладене та підтверджуючи комплексність дисертації та наукових праць здобувача з даної проблематики в науці вітчизняного кримінального права, необхідність удосконалення чинного кримінального законодавства з протидії злочинним об'єднанням у сфері громадської безпеки, дисертаційне дослідження Вознюка А. А. є актуальним та своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зазначене дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287), Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України від 21.10.2011 р. № 1000), Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (постанова від 3.03.2016 р.), Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії НАПрНУ від 18.10.2013 р. № 86), Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності ОВС України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16.03.2015 р. № 275), Основними напрямами наукових досліджень НАВС на 2018-2020 роки.

Охоплюючи в цілому проблему кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку в кримінальному праві України, її виключну важливість для науки кримінального права та застосування кримінального законодавства, вибір та ***обґрунтування теми дисертації, її мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження***, теоретичну і прикладну складові розв'язання науково-прикладної

проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань, комплексність вирішення завдань дослідження, зміст і доцільність основних положень, висновків пропозицій та рекомендацій, вироблених здобувачем зазначеної наукової праці, їх слід визнати важливою для науки кримінального права.

Ступінь обґрунтованості висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Вивчення та аналіз дисертації Вознюка А. А. показує, що здобувач керується, ретельно враховує та виконує нормативні вимоги і рекомендації, що пред'являються до виконання докторських дисертацій, дотримується методології, методів, методик та прийомів дослідження, системно пов'язуючи положення наукової роботи з напрацьованим теоретичним, нормативно-правовим та емпіричним матеріалом, відповідним науковим інструментарієм, ретельним аналізом наукових положень, кримінальним законодавством та судовою практикою.

Зміст дисертації, автореферату та публікацій дисертанта показує його творчу зрілість, належну наукову компетентність і професійність ученого, здатного творче використовувати методи наукового пізнання у галузі юридичних наук при вирішенні їх проблематики.

Аналіз дисертації показує, що у рамках визначеної мети, об'єкта, предмета і задач дослідження здобувач обрав методологічною основою дисертації діалектичний метод пізнання, а також використав комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: історико-правовий; системний; формально-догматичний (юридико-технічний); порівняльно-правовий; соціологічний (анкетування, інтерв'ювання, аналіз документів), статистичний та інші методи наукового дослідження (стор. 27).

Зміст дисертації дає підстави для висновку, що дослідження здійснено з урахуванням досягнень сучасної теорії кримінального права. Складність та багатогранність проблеми, обраної дисертантом, доводить, що її опрацювання здійснено із застосуванням суміжних юридичних наук кримінально-правового циклу, а також з вельми широким використанням міжнародного досвіду з протидії організованих злочинності.

На особливу увагу заслуговує науково-теоретичне підґрунтя роботи, яким стали праці вітчизняних й іноземних учених у галузі кримінального права, кримінології, загальної теорії права, філософії, юридичної лінгвістики, логіки, а також законодавчі, нормативно-правові та міжнародно-правові акти і судові рішення.

Переконливою та плідною для обґрунтування репрезентативних наукових висновків є напрацьована та використана Вознюком А. А. емпірична база дослідження, яку становлять: статистичні та аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України за 2004-2017 рр.; результати вивчення 429 вироків судів, винесених протягом 2006-2016 рр. щодо злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; дані інтерв'ювання та анкетування 380 правоохоронців (детективів НАБУ, слідчих Національної поліції та СБУ, прокурорів) у 2017-2018 рр. (стор. 27).

Окремо слід відзначити не лише ретельне опрацювання дисертантом законодавчої та нормативно-правової бази дослідження, а також значну кількість законопроектів, що стосуються дослідження та були предметом обговорення або знаходяться сьогодні на розгляді у Верховній Раді України. Дисертантом широко та предметно використана судова практика та рекомендації Пленуму Верховного Суду України, рішення національної судової системи та судів іноземних держав стосовно злочинів, що вчинюються організованими злочинними угрупованнями.

У процесі дослідження автор піддав науковому аналізу велику кількість (1011 найменувань) літературних, наукових, законодавчих, спеціальних та інших джерел, значна частина яких іноземного походження (стор. 432-531).

Зміст основних положень і висновків дисертації дозволяє дійти висновку, що дослідження здійснювалося з урахуванням досягнень сучасної кримінально-правової науки. Враховуючи складність нової наукової проблеми, обраної дисертантом для розв'язання, та зміст наукового дослідження, є очевидним, що воно здійснено на належному теоретичному рівні з урахуванням міжнародного досвіду кримінально-правової протидії організованим злочинним об'єднанням.

Отже, викладене дає підстави для висновку, що сформульовані у дисертації основні положення, проміжні та загальні висновки, пропозиції й рекомендації мають достатній рівень обґрунтованості, базуються на належній емпіричній базі, що забезпечує їх репрезентативність та достовірність.

Заслугує на увагу та позитивну оцінку здатність Вознюка А. А. успішно вирішувати наукові завдання як фундаментального, так і науково-прикладного характеру, забезпечуючи при цьому високу якість та обґрунтованість отриманих результатів.

З позицій методології важливим елементом дослідження, який свідчить на користь достовірності його результатів, є послідовне дотримання здобувачем системності у дослідженні, формулювання комплексу відповідних наукових гіпотез з їх подальшим науковим аналізом та конкретним висновком. При цьому важливою рисою дослідника є критичність у своїх висновках та зваженість у підходах до оцінки протилежних наукових поглядів з окремих суперечливих питань. Характерним є послідовне використання здобувачем соціологічних і статистичних методів дослідження. Завдяки цьому висунуті автором наукові гіпотези підтверджуються застосованими ним методами, колом розглянутих проблем, кількістю та якістю одиниць наукових вимірювань, що слугують об'єктивності та обґрунтованості отриманих висновків, зроблених у дисертації. Крім того, вони покладені в основу пропозицій щодо забезпечення практичної реалізації результатів дослідження.

Окремої уваги та виключно позитивної оцінки заслуговує опрацювання автором матеріалів світових і європейських конвенцій та інших правових документів, а також значного обсягу кримінального законодавства іноземних країн з питань боротьби з організованою злочинністю. При цьому здобувач не лише органічно і доцільно використовує найбільш прийнятний позитивний досвід, але й критично аналізує наявні доктринальні підходи іноземних криміналістів, що разом з розглядом розслідування та судочинства у цих справах надає роботі в цьому контексті дійсно комплексного підходу.

Внаслідок цього результатам дисертаційного дослідження Вознюка А. А. притаманний належний рівень наукової новизни. Положення з різним ступенем

наукової новизни містяться у всіх п'яти розділах дисертації. На схвалення та позитивну оцінку заслуговують переважна більшість положень наукової новизни, а відтак і вся дисертація, що виноситься на захист.

Насамперед, Вознюком А. А. *вперше*:

– встановлено, що криміналізація в одних країнах дій учасників організованої групи, а в інших – злочинної організації частково зумовлена врахуванням законодавцями цих країн рекомендацій різних міжнародних правових актів: в одних випадках – Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., а в інших – Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю (2008 р.). З огляду на це, зазначене в КК України поняття організованої групи не можна ототожнювати ні з організованою групою, ні зі злочинною організацією в контексті згаданих міжнародних документів. Водночас, використані в останніх поняття організованої групи та злочинної організації найбільш близькі до злочинної організації, про яку йдеться в ч. 4 ст. 28 і ст. 255 КК України;

– аргументовано, що між злочином, учиненим злочинним об'єднанням, і власне таким об'єднанням існують істотні відмінності (передусім у кількості суб'єктів і меті), з урахуванням яких запропоновано закріпити визначення цих кримінально-правових категорій в ст. 28 КК України;

– сформульовано поняття трансформації співучасті в злочині, виокремлено її форми, надано рекомендації щодо кваліфікації злочинів під час такої трансформації та проведено її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій – ексцесу співучасника й суміщення ролей;

– визначено стійкість як змову учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів (потенційна стійкість) або попереднє (до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації) вчинення учасниками злочинного об'єднання одного чи більше злочинів (реальна стійкість) у відносно постійному складі;

– доведено, що функція співучасника є первинним елементом ролі, яка існує у формі сукупності певних функцій цього суб'єкта злочину, на підставі чого сформульовано поняття функції та ролі учасника злочинного об'єднання, а

також розподілу функцій і ролей у злочинному об'єднанні, проведено їх розмежування;

– розроблено комплексну уніфіковану модель диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, відповідно до якої пропонується у перших частинах відповідних статей встановити відповідальності за участь у злочинному об'єднанні або сприяння йому, а в других частинах – відповідальність за їх створення чи керівництво ними, а також узгоджену з цим підходом систему санкцій;

– запропоновано вдосконалити механізм реалізації кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб шляхом: а) доповнення переліку підстав застосування до них заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 і 257 КК України; б) розширення умов застосування таких заходів випадками вчинення злочину на користь юридичної особи або на захист її інтересів; в) подолання колізії та конкуренції в частині застосування за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, правових заходів, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України і ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»;

– висловлено пропозицію уніфікувати вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, встановивши його з 15 років, з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, на один рік;

– аргументовано необхідність удосконалення правил призначення покарання за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, у напрямі обмеження судової дискреції, зокрема шляхом: а) запровадження правил більш детального врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; б) застосування диференційованого підходу до призначення узгодженого покарання (стор. 28-30).

Поряд з цим, в роботі *вдосконалено*:

– положення про кількісний та якісний склад учасників злочинних об'єднань – передусім мінімальний, максимальний, постійний і перемінний, а також поділ цих суб'єктів на види;

– класифікацію ексцесів учасника злочинного об'єднання шляхом її уточнення з урахуванням змісту категорій «кількість» та «якість», у межах якої по-новому визначено кількісний, якісний та кількісно-якісний види ексцесу;

– поняття ієрархічності злочинної організації як такого розподілу ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність рядових учасників останньої організаторам – організатору (організаторам) усієї злочинної організації та організатору (організаторам) структурної частини, а також визначення структурної частини злочинної організації як її підсистеми, що виконує визначені функції стосовно безпосереднього вчинення злочинів чи забезпечення функціонування всієї злочинної організації, і підпорядкована керівнику (керівному органу) злочинної організації, та класифікацію структурних частин шляхом виокремлення їх змішаного виду;

– вчення про видовий об'єкт злочину шляхом виділення в його межах підродового (охоплює споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів у межах одного родового об'єкта) та міжродового (охоплює безпосередні основні та додаткові об'єкти декількох злочинів у межах різних родових об'єктів) об'єктів злочину;

– положення про об'єкти злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема: 1) громадську безпеку як родовий об'єкт злочинів (сформульовано поняття громадської безпеки у широкому та вузькому розумінні, уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки, виокремлено критерії їх відмежування від інших злочинів); 2) розуміння родового об'єкта злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, як суспільних відносин, пов'язаних з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування відповідних злочинних об'єднань; 3) визначення безпосередніх основних об'єктів досліджуваних злочинів шляхом застосування системного підходу та конкретизації загроз при створенні злочинних об'єднань різних видів та участі в них, а також погляди на структуру суспільних відносин в цих об'єктах; 4) положення про безпосередні додаткові об'єкти

досліджуваних злочинів шляхом уточнення їх ознак (доведено їх багатоаспектність, альтернативність і невизначеність);

- визначення складеного злочину як виду одиничного злочину, що складається з двох або більше суспільно небезпечних діянь, об'єднаних в одній кримінально-правовій нормі, принаймні за одне з яких встановлено самостійну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі;

- вчення про форми вини, зокрема, запропоновано розмежовувати поняття «змішана форма вини» (ситуації, в яких наявний умисел стосовно діяння та необережність щодо наслідків або умисел відносно діяння та першого (найближчого) наслідку й необережність щодо іншого (кваліфікуючого) наслідку) та «декілька форм вини» (ситуації, в яких злочин може бути вчинено з різними формами вини, наприклад, з умисною та необережною, або умисною і змішаною) (стор. 30-31).

Крім цього, в дисертації *дістало подальший розвиток*:

- вчення про кримінальну відповідальність шляхом виокремлення її стадій, встановлення їх взаємозв'язку із сучасними концепціями кримінальної відповідальності й положеннями кримінального процесуального законодавства;

- обґрунтування недоцільності доповнення КК України положеннями, присвяченими керівнику, ініціатору, лідеру, замовнику, посереднику;

- визначення поняття форми співучасті, а також положення про кримінально-правову природу та співвідношення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, зі спеціальними видами злочинних об'єднань – бандами, терористичними групами та організаціями, не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями;

- підходи щодо співвідношення попередньої змови, попередньої зорганізованості і зорганізованості за попередньою змовою як обов'язкових кримінально-правових ознак, що характеризують різні злочинні об'єднання, а також пропозиції щодо їх уніфікації в характеристиці організованих злочинних об'єднань;

- пропозиції щодо впровадження та збалансованого застосування основних світових моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь,

спрямованих на протидію організованій злочинності (змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації);

– аргументація доцільності використання поняття «злочинне об'єднання» для позначення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, а також банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань;

– класифікація розподілу функцій і ролей у злочинному об'єднанні шляхом виокремлення розподілу функцій у межах однієї та різних ролей, а також встановлення його особливостей у різних злочинних об'єднаннях;

– положення щодо плану в організованій групі шляхом його визначення як наміру особи вчинити злочин, засобу вчинення злочину, плану вчинення злочину та плану діяльності злочинного об'єднання, а також обґрунтування доцільності віднесення його до факультативних ознак організованої групи;

– положення про озброєність банди шляхом обґрунтування пропозиції щодо розширення переліку знарядь, які банда може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу»;

– обґрунтування недоцільності конструювання складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, як складених, у зв'язку з чим запропоновано виключити з диспозицій вказаних статей вказівку на таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням;

– положення про розв'язання проблем кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами, шляхом відмови від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним виокремленням певної самостійної норми;

– положення про уточнення змісту ознак суб'єкта злочину, зокрема:
1) аргументовано, що в ч. 1 ст. 18 КК України визначено поняття саме загального суб'єкта, а не суб'єкта злочину; 2) запропоновано декілька варіантів розв'язання проблеми визнання суб'єктом злочину обмежено осудних осіб; 3) додатково аргументовано недоцільність визнання спеціальним суб'єктом лише за ознакою зниженого віку, з якого може наставати кримінальна

відповідальність, а також інші пропозиції та рекомендації щодо застосування і звільнення від покарання та його відбування, а також спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності щодо учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (стор. 31-33).

Також заслуговують на увагу та є слушними запропоновані дисертантом зміни та доповнення до кримінального законодавства України (стор. 629-632).

Вивчення та аналіз змісту дисертації показує, що в ній відповідно до мети та обраних завдань всебічно і поглиблено досліджено проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку в кримінальному праві України, обґрунтовано і запропоновано нові теоретико-методологічні положення, з'ясовано концептуальні положення, вироблено та уточнено зміст ключових понять і категорій, що стосуються цих злочинів, сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, які розв'язують важливу наукову проблему доктрини кримінального права, а також удосконалення кримінального законодавства України щодо протидії злочинним об'єднанням.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне теоретико-прикладне дослідження з вироблення кримінально-правової політики щодо протидії організований злочинності в Україні кримінально-правовими засобами.

Зокрема, у вступі розкрито сутність і стан наукової розробки досліджуваної проблеми, її актуальність і значущість, обґрунтовано потребу необхідності проведення подальших досліджень. Надається загальна характеристика роботи, зокрема визначається мета й завдання дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами й темами, сформульовані положення й висновки, які зумовлюють її наукову новизну, розкривається практичне значення отриманих результатів та їх апробація (стор. 22-35).

У Розділі 1 «Концептуальні засади дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку» викладено основні положення методології і системи методів дослідження проблеми кримінальної

відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також недоліки, прогалини і вади доктринальних розвідок з означеної тематики, зокрема її обмеженість, застарілість вітчизняного кримінального законодавства, а також відсутність вивчення судової практики.

Розкрито окремі положення про відповідальність і співучасть як фундаментальні інститути кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань, а також сучасні концепції кримінальної відповідальності за вказані діяння. Запропоновано доповнення ст. 27 КК, а також уточнення п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України. Обґрунтовано найбільш оптимальний термін для позначення організованих груп, злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань – «злочинне об'єднання». Значну увагу автором звернено на способи організації умисної спільної участі суб'єктів злочину та підтримано пропозицію щодо використання у назві ст. 28 КК України звороту «форми співучасті у злочині». Вказано на недоцільність доповнення КК положеннями про інших співучасників, крім визначених у ст. 27 КК України, а також визнано конструктивною пропозицію щодо розширення переліку функцій пособника.

Важливим є визначення співвідношення організованих груп і злочинних організацій в КК України з відповідними поняттями Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) і Рамковим рішенням Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю (2008 р.). Проаналізовано світові моделі криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованій злочинності.

У розділі виявлено невизначеність юридичної природи окремих із вказаних злочинних об'єднань, а в деяких випадках необґрунтованість закріплення її в певній формі. У зв'язку з цим розроблено пропозиції щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових заборон, зокрема: 1) наведено додаткові аргументи на користь того, що бандою слід визнавати лише організовану групу та злочинну організацію; 2) обґрунтовано положення щодо необхідності узгодження визначення терористичної групи, організованої

терористичної групи та терористичної організації з дефініціями групи осіб за попередньою змовою, організованої групи та злочинної організації й інші пропозиції. Цікавим та оригінальним уявляється визначення здобувачем феномену «трансформації» співучасті в злочині як зміни істотних ознак і властивостей співучасті, внаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється на інше чи змінюється роль співучасників або вид учиненого ними злочину, сформульовано критерії відмежування такої трансформації від схожих категорій, виокремлено форми таких трансформацій: трансформація форми співучасті (виду злочинного об'єднання); трансформація співучасника (його виду чи ролі); трансформація злочину, вчиненого співучасниками, а також рекомендації щодо кваліфікації за таких обставин (стор. 36-97).

Розділ 2 «Поняття та класифікація ознак злочинних об'єднань, проблеми встановлення їх змісту» присвячено розкриттю поняття кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, а також запропоновано поділ таких ознак на декілька видів: 1) за ступенем спорідненості – на спільні та відмінні; 2) залежно від ролі в характеристиці об'єднання – на обов'язкові та факультативні; 3) за ступенем визначення або способом висвітлення в кримінальному законі – на абсолютно визначені, невизначені (оцінні) та альтернативні; 4) залежно від рівня деталізації – на ознаки першого рівня та ознаки другого рівня; 5) за юридичною природою – на кількісні, якісні та кількісно-якісні; 6) залежно від місцезнаходження – на законодавчо визначені та доктринальні; 7) за видом злочинного об'єднання – на загальні та спеціальні. Слушними є вимоги до кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, зокрема їх чіткість, однозначність, зрозумілість для практиків. Цікавим, але дискусійним є авторське поняття кримінально-правової характеристики, її елементів та видів.

У розділі висвітлено кількісний та якісний склад злочинних об'єднань, особливості стійкості та змови (організованості) їх учасників, розподілу між ними функцій і ролей, а також об'єднаності єдиним планом, відомим усім співучасникам. Розкрито положення про кількісний (мінімальний, максимальний, постійний і перемінний) та якісний (члени; особи, які беруть участь

в окремих злочинах; особи, причетні до участі в злочинних об'єднаннях) склади учасників злочинних об'єднань, а також класифікацію таких суб'єктів за характером участі в організованій злочинній діяльності та рівнем ієрархії.

Сформульовано положення про потенційну (змова учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів) і реальну (попереднє – до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації – вчинення ними одного чи більше злочинів) стійкість, які запропоновано закріпити у визначенні цієї кримінально-правової ознаки злочинних об'єднань. З огляду на важливість функції, їх розподіл у злочинному об'єднанні запропоновано визначити як розподіл обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення злочину (злочинів), а також виокремлено такі види та особливості розподілу функцій. Удосконалено визначення ієрархічності злочинної організації, розкрито поняття, ознаки та види структурних частин злочинної організації, а також значення плану злочинної діяльності, його види елементи і риси.

Піддано аналізу та розкрито спеціальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань, передусім зміст озброєності банди та не передбаченого законом воєнізованого формування, звернено увагу на застарілість законодавчих положень про озброєність банди з урахуванням розвитку сучасної науки й техніки, запропоновано розширення переліку знарядь, які може застосовувати банда. Піддано критиці визнання законодавцем збройного формування різновидом воєнізованого, оскільки це унеможливило забезпечення ефективної кримінально-правової охорони громадської безпеки від незаконних збройних формувань, які не відповідають ознакам воєнізованості, а також обґрунтовано виключення такої кримінально-правової ознаки, як проведення військової, стрийової чи фізичної підготовки (ст. 260 КК України) (стор. 98-165).

У центральному Розділі 3 «Об'єктивні ознаки створення злочинних об'єднань та участі в них як посягання на громадську безпеку» досліджено родовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК, під яким пропонується розуміти «суспільний порядок», а відтак перейменувати цей розділ КК України як «Злочини проти суспільної безпеки». Сформульовано

поняття видового об'єкта вказаних злочинів, за допомогою якого виділено 4 групи злочинів проти громадської безпеки з уточненням їх формулювання: 1) створення злочинних об'єднань та участь у них (ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК); 2) терористичні злочини (ст. 258-258⁵, 266 КК); 3) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261-265¹, 267-270 КК); 4) інші злочини, що загрожують громадській безпеці (ст. 259 і 270¹ КК).

На цій основі визначено безпосередні основні об'єкти досліджуваних злочинів та розкрито зміст і структуру суспільних відносин в об'єктах згаданих злочинів. Досліджено також безпосередні додаткові обов'язкові об'єкти, на які посягають учасники злочинних об'єднань. Розглянуто предмети окремих злочинних посягань, а також охарактеризовано потерпілих у складах злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України.

Встановлено, що об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК, є складною, визначено спільні і відмінні риси створення злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України й зарубіжних країн. На базі авторського поняття складеного злочину Вознюк А. А. вважає, що конструювання складів злочинів, які є предметом дослідження, як складених є необґрунтованим, оскільки санкція жодної із зазначених норм не може охопити всіх злочинів, які можуть вчинити учасники злочинних об'єднань. У зв'язку з цим автор пропонує з диспозицій вказаних статей виключити таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням.

У даному розділі розкрито зміст створення злочинних об'єднань, а також участі в учинених їх учасниками злочинах, визначено момент закінчення цих діянь, критерії розмежування та особливості в різних злочинних об'єднаннях. На думку автора, змова передуює створенню злочинного об'єднання, яке слід вважати закінченим з моменту, коли в ньому будуть наявні всі його кримінально-правові ознаки ст. 28 і ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Автор визначає обґрунтованим визнання керівництва злочинним об'єднанням.

Розкрито зміст поняття «участь у злочинному об'єднанні». У зв'язку з порушенням принципу недопустимості подвійного інкримінування запропоновано виключити з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, а окремі злочини, учинені учасниками злочинних об'єднань, кваліфікувати за сукупністю.

З огляду на проблемні питання щодо підстав відповідальності за організацію, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних об'єднань, відсутність судової практики, а також з урахуванням зарубіжного досвіду обґрунтовано виключення вказівки на це діяння з ч. 1 ст. 255 КК України. З іншого боку, здобувач вважає доцільним криміналізацію в межах ст. 255¹ КК змови на вчинення подібних злочинів.

Аргументовано, що криміналізація сприяння учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК, має бути однотипною, з огляду на що слід виключити ст. 256 із КК України, а у ст. 258³ криміналізувати лише сприяння терористичній групі і терористичній організації, також слід вилучити вказівки на фінансування і постачання зброї та інших предметів із диспозиції ст. 260 КК України.

Здобувач вважає, що в КК України недостатньо вдало диференційовано відповідальність за створення злочинних об'єднань, оскільки законодавець передусім узяв до уваги вид злочинного об'єднання, з яким пов'язані суспільно небезпечні діяння, однак поза увагою залишились різні за ступенем суспільної небезпеки діяння, які входять до складу об'єктивної сторони цих злочинів. На підставі аналізу зарубіжного кримінального законодавства та здобутків теорії національного кримінального права виокремлено й систематизовано моделі криміналізації створення злочинних об'єднань та участі в них залежно від кількості злочинних об'єднань, норм, що встановлюють відповідні кримінально-правові заборони, а також форм об'єктивної сторони відповідних складів злочинів. Визнано доцільним відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них передбачати у різних статтях та їх частинах від найменш до найбільш небезпечних діянь (стор. 166-259).

У Розділі 4 «Суб'єктивні ознаки створення злочинних об'єднань та участі в них як посягання на громадську безпеку», зокрема, уточнено визначення суб'єкта злочину як фізичної осудної або обмежено осудної особи, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Розкрито особливості наявного в КК України механізму притягнення до відповідальності юридичних осіб у разі вчинення певних злочинів в контексті протидії створенню злочинних об'єднань, вивчено відповідний зарубіжний досвід та внесено пропозиції з цього питання.

Цікавим, але не достатньо обґрунтованим, є пропозиція щодо зниження загального і пониженого віку, з якого настає кримінальна відповідальність, принаймні на один рік (відповідно до 13 та 15 років), і встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з 15 років.

Виокремлено 4 варіанти розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин з використанням службового становища, та визнано найбільш раціональним варіантом відмову від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій заборонній нормі КК.

При аналізі питань вини аргументовано, що створення злочинних об'єднань характеризуються прямим умислом за винятком злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України, вина в якому може бути умисною або змішаною.

Здобувачем з'ясовано, що поняття кількісного та якісного ексцесу, якими традиційно послуговується теорія кримінального права, є невідповідними, та пропонується таке визначення різновидів ексцесу учасника злочинного об'єднання: якісний ексцес цього суб'єкта злочину запропоновано визначити як учинення ним іншого злочину, ніж задуманий зі співучасниками, а також того самого злочину, але з обтяжувальними обставинами, що не охоплювалися умислом інших співучасників; кількісний – як учинення ним додаткового злочину, крім задуманого зі співучасниками; кількісно-якісний – як учинення ним іншого однорідного злочину, ніж задуманий зі співучасниками або такого

самого злочину, але з обтяжувальними обставинами, а також додаткового злочину, що взагалі не охоплювався умислом співучасників.

У даному розділі запропоновано закріпити уніфікований підхід до кількісної характеристики мети організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань у формі вчинення як одного, так і декількох злочинів, а отже виключення з мети злочинної організації вказівки на категорію тяжких та особливо тяжких злочинів, метою банди визнавати напад на фізичних чи юридичних осіб, а для позначення мети терористичних об'єднань вважати термін «терористичний злочин». Мета створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування не завжди є злочинною. Розкрито мотиви вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, серед яких домінуючими є корисливі (стор. 260-336).

Заключний Розділ 5 «Реалізація кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку» присвячений проблемним питанням дослідження загальних та спеціальних правил конструювання санкцій, вивчення і аналізу міжнародних нормативно-правових актів і зарубіжного кримінального законодавства щодо вад у зазначеній сфері і пропозицій щодо їх усунення. Зокрема, запропоновано: коригування максимальної і мінімальної меж позбавлення волі за окремі види цих злочинів; передбачення як альтернативи довічного позбавлення волі; визнання необов'язковим додатковим покаранням конфіскації майна у санкціях ст. 255 та 257 КК; покарання за змову на вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань, яку запропоновано криміналізувати в межах ст. 255¹ КК, визначити на рівні штрафу або позбавлення волі строком від 1 до 6 років.

Розкрито особливості врахування принципів, загальних та спеціальних засад призначення покарання під час обрання міри покарання цим суб'єктам та виявлено випадки необґрунтованого врахування певних обставин як пом'якшувальних та обтяжуючих, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення окремих з них (п. 1 ч. 1 ст. 66, п. 2, 9 ч. 1 ст. 67 КК України).

Вивчення практики призначення покарання за вказані злочини показує, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань засуджено до покарань, які навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої в санкції статті, що не узгоджується з аксіомою про те, що організована злочинність становить серйозну загрозу для суспільства в межах світового правопорядку. Водночас аргументовано недоцільність конкретизації правил призначення покарання співучасникам залежно від форми співучасті у злочині та виду співучасника.

Наголошено, що підстави звільнення від покарання чи його відбування для учасників злочинних об'єднань мають перебувати в системному зв'язку з іншими заохочувальними нормами, зокрема тими, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності чи пом'якшення покарання.

Визначено загальні види звільнення від покарання та його відбування, які можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК. На підставі аналізу застосування цих норм, з урахуванням зарубіжного досвіду, сформульовано рекомендації щодо їх використання у правозастосовній діяльності, а також пропозиції щодо вдосконалення в законі положень про види звільнення від покарання та його відбування.

Для досягнення балансу у застосуванні кримінально-правового компромісу з учасниками злочинних об'єднань запропоновано вдосконалення спеціальних видів звільнення від відповідальності, зокрема шляхом розширення їх умов, диференціації залежно від суспільної небезпеки вчиненого діяння, обмеження позитивних післязлочинних дій та заборони повторного застосування.

Цілком зваженим і самокритичним є застереженням дослідника, що запропоновані санкції ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (додаток Р. 7) не можна вважати ідеальними, оскільки вони відображають лише суб'єктивну думку (навіть попри те, що вона ґрунтується на результатах вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду), а також його переконання, що більш раціональним варіантом розв'язання проблеми він вважає розроблення системи

санкцій, усі види та межі покарання в якій відповідали б єдиним уніфікованим правилам. Однак таке завдання сягає за межі предмета цього дослідження (стор. 353).

У загальних висновках дисертації викладено основні результати дослідження, сформульовано пропозиції щодо нового вирішення кримінально-правових проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку (стор. 423-431).

Значущість дисертації для науки та практики визначається актуальністю дослідженої проблематики, а також достатньо обґрунтованим і високим науковим рівнем наукової праці. Зокрема висновки, пропозиції і рекомендації Вознюка А. А. сприяють удосконаленню теорії і практики кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що матеріали і висновки дисертації впроваджено та використано у:

– *законотворчій діяльності* – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 18.07.2017 р. № 04-18/12-1353);

– *правозастосовній діяльності* – під час виявлення та розслідування злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, а також запобігання їм (акти впровадженя Головного слідчого управління МВС України від 27.03.2013 р., Департаменту Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України від 17.12.2014 р., Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 31.05.2018 р., Головного слідчого управління Служби безпеки України від 19.06.2018 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – у дослідженнях проблем протидії організованій злочинності, зокрема кваліфікації злочинів, учинених у співучасті (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 11.06.2018 р.);

— освітньому процесі — при викладанні навчальних дисциплін з кримінального права та кримінології, а також розробленні їх навчально-методичного забезпечення (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20.06.2018 р.). Зазначені акти впровадженнь додаються (стор. 642-652).

Поряд з цим, результати дослідження можуть бути використані у виховній та правозахисній діяльності щодо протидії та запобіганню зазначеним суспільно небезпечним посяганням. Крім того, заслуговують на впровадження пропозиції дисертанта *de lege ferenda*, напрацьовані на основі наукового дослідження, що передбачають удосконалення чинного кримінального законодавства України у сфері протидії організований злочинності (додаток С, стор. 629-632).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. При обґрунтуванні окремих положень роботи використано праці інших учених, на які зроблено відповідні посилання. Наукові результати, отримані у кандидатській дисертації, здобувачем повторно на захист докторської дисертації не виносяться (стор. 34).

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дослідження та їх основні положення і висновки викладені автором у 60 наукових працях, серед яких дві одноособові монографії, 25 наукових статей у наукових фахових виданнях України, 8 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (Республіка Білорусь, Киргизія, Молдова, Чехія) та у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, 22 тези доповідей на конференціях, круглих столах та семінарі, 3 праці, які додатково відображають результати дослідження (стор. 444-456).

Вивчення дисертації показує **достатню апробацію** основних положень, висновків та пропозицій наукового дослідження, які викладені в роботі та рекомендовані для використання в освітньому процесу, науковій та практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Основні положення дисертації,

теоретичні та практичні висновки і рекомендації були оприлюднені та обговорені у виступах дисертанта на: міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах, семінарі, а саме: «Правова Україна очима майбутніх фахівців» (Тернопіль, 2009); «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах» (Запоріжжя, 2009); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (Київ, 2011); «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (Запоріжжя, 2011); «Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених» (Донецьк, 2012); «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми» (Ірпінь, 2012); «Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе» (Красноярск, 2013); «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (Житомир, 2013); «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» (Дніпропетровськ, 2013); «Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні» (Харків, 2013); «Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави» (Львів, 2013); «Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України» (Сімферополь, 2014); «Азовські правові читання» (Бердянськ, 2014); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 2015); «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (Київ, 2015); «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (Одеса, 2015); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 2016); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 2016); «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку» (Одеса, 2016); «Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми» (Київ, 2017); «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (Харків, 2017).

Вивчення дисертації та автореферату дисертації Вознюка А. А. дає підстави для висновку про *ідентичність їх змісту* та основних положень.

Зміст дисертації та її завершеність. У цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати виключно позитивну оцінку змісту дисертації, визнати її завершеною науковою працею, в якій автору вдалося досягти мети дослідження – розв’язання науково-прикладного завдання проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку та формулювання пропозицій щодо запровадження і використання їх у практичній діяльності правозастосовних органів.

Актуальність теми дослідження, високий теоретичний рівень наукової праці, а також практична спрямованість дисертації та єдність змісту забезпечують її суттєву цінність для науки кримінального права.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з існуючими нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний, текст позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі протиріччя й можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації. Окремі висновки та пропозиції автора виглядають недостатньо аргументованими й мають бути розглянуті в дискусії під час захисту дисертації.

1. Торкаючись концепції «форма співучасті як об’єднання співучасників», Вознюк А. А. відзначає, що найбільш оптимальним терміном для позначення умисної спільної діяльності декількох суб’єктів в умисному злочині є «спосіб організації», оскільки спосіб організації, на відміну від способу взаємодії, зв’язку, об’єднання чи способу вчинення злочину, найповніше відображає всі кримінально-правові ознаки сучасних форм співучасті. На цій основі дисертант

дійшов висновку, що «формою співучасті слід вважати спосіб організації умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину в учиненні умисного злочину. Її визначають характерні для злочинного об'єднання кримінально-правові ознаки» (стор. 63-64). З таким твердженням важко погодитись, адже не для всіх форм співучасті характерні елементи її *організації*, зокрема при вчиненні злочину групою осіб.

Розглядаючи різновиди співучасників, зокрема керівника, ініціатора, лідера, замовника, посередника, функціонера, а також активних учасників, другорядних учасників і співучасників злочинної організації, яких виділяють в теорії кримінального права, дисертант дійшов висновку про відсутність їх належного наукового обґрунтування, оскільки відсутній єдиний підхід до визначення функцій цих осіб, їх кримінально-правового значення у кваліфікації злочину та призначенні покарання (стор. 37). Відтак, на його думку, доповнення КК України положеннями щодо керівника, ініціатора, лідера, замовника, посередника та функціонера є необґрунтованим та недоцільним, оскільки дії таких співучасників охоплюються функціями загальновизнаних співучасників – організатора, виконавця, підбурювача та пособника. Крім цього, додаткове введення інших ролей зумовлює переобтяження КК України зайвими положеннями та породжує конкуренцію, створюючи інші проблеми у кваліфікації злочинів, учинених у співучасті.

Такий підхід здобувача можна підтримати, адже потреба у законодавчому визначенні таких «постатей», як: ініціатор, лідер, замовник, посередник та функціонер доктриною та практикою поки що не обґрунтовані. Натомість, що стосується такого співучасника злочинних об'єднань, як керівник, то тут з автором погодитись категорично не можна, оскільки ця «фігура» знайшла своє втілення у нормах як Загальної (ч. 4 ст. 28), так і Особливої частини (ч. 5 ст. 110², ст. 112, ч. 1 ст. 181, ст. ст. 255, 258³, 258⁵, 260, ч. 1 ст. 332) КК України. Крім того функція керівника за своїм змістом має цілком самостійне кримінально-правове значення та вимагає окремого визначення в кримінальному законі. До речі, очевидно не випадково здобувач у подальшому робить висновок, що керівництво злочинним об'єднанням – це дії щодо

управління створеним злочинним об'єднанням. Це діяння охоплює як керівництво власне об'єднанням, його структурними підрозділами, так і керівництво окремими злочинами, які вчиняють його учасники (стор. 213).

У цьому ж контексті є певне протиріччя у пропозиції здобувача відносно уточнення законодавчих положень щодо пособника, зокрема підтримки Вознюком А. А. пропозиції про розширення переліку функцій пособника вказівкою в ч. 5 ст. 27 КК України щодо сприяння вчиненню злочину іншим чином, оскільки вона *частково дає змогу вирішити проблемні питання кваліфікації дій посередника* (курсив наш – В.М.) (стор. 66). Отже, у цьому сенсі виникає питання: чому здобувач, наголошуючи на проблемних питаннях кваліфікації дій посередника, не визнає потреби його легітимізації в законі, а також не конкретизує форми його сприяння у вчиненні злочину в складі злочинних об'єднань?

2. Уявляє наукову та практичну цікавість дослідження автором моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованій злочинності, і зокрема можливість криміналізації змови щодо вчинення окремих злочинів. На думку автора, цінність такої моделі пов'язана з можливістю притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які беруть участь у злочинному об'єднанні, не вчиняючи у його складі конкретних злочинів. Змову можна криміналізувати в окремому складі злочину. Так, якщо правоохоронні органи не зможуть довести створення певного злочинного об'єднання, то можна буде притягнути до кримінальної відповідальності його реальних чи потенційних учасників за змову на вчинення певних злочинів (стор. 76). До речі, це ж стосується аналогічної пропозиції доповнення новим діянням – «змовою на вчинення терористичного акту» – що слугуватиме запобіганню терористичним актам (ст. 258 КК України) (стор. 83). Надалі подібна ідея здобувача трансформується у пропозицію вилучення зі ст. 255 так званої злочинної сходки та доповнення кодексу ст. 255¹ «Змова на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань» (стор. 231).

Підтримуючи здобувача щодо важливого значення викриття і припинення функціонування злочинних об'єднань на початковому етапі, а відтак намірів активної кримінально-правової протидії цим небезпечним угрупованням, вважаємо на даному етапі необхідним серйозне вдосконалення як кримінально-правового визначення, так і розуміння такої форми співучасті, як «змова», що не набула достатнього теоретико-прикладного обґрунтування та застосування. І хоча здобувач цілком правий, що такі норми надають можливість правоохоронним органам припиняти функціонування злочинного об'єднання на етапі його створення чи відразу після нього, на практиці вони не гарантують запобігання випадкам ставлення в вину «голого умислу». Побічним підтвердженням сумнівної ефективності застосування такої форми співучасті може слугувати наступне резюме самого автора: «за результатами вивчення судової практики не знайдено жодного випадку, коли злочин кваліфіковано як створення злочинної організації, без учинення цим об'єднанням конкретних злочинів» (стор. 129).

3. Важливим для теорії і практики кримінального права проблемним питанням, яке розглядається в роботі, є аналіз кількісних показників злочинних об'єднань, на підставі вивчення якого здобувач вважає за доцільне підтримати пропозицію вчених щодо встановлення мінімального кількісного складу організованої групи на рівні двох і більше суб'єктів злочину, оскільки і за такого складу співучасників об'єднання може володіти всіма іншими ознаками організованої групи (стор. 116). Разом з цим, таку пропозицію не можна визнати обґрунтованою, на що вказує наведений автором кількісний склад учасників організованих злочинних об'єднань, зокрема, у період 2004-2013 рр. близько 2229 об'єднань (51,7 %) налічували 3 особи, 1997 об'єднань (46,3 %) – від 4 до 10 осіб, 83 об'єднання (1,9 %) – від 11 до 12 осіб, 2 об'єднання (0,1 %) – понад 12 осіб. Водночас, серед виявлених протягом 2017 р. організованих груп і злочинних організацій 58,1 % злочинних об'єднань налічували 3 особи, а 40,5 % – від 4 до 10 осіб (додаток А). Таким чином, більша частина організованих груп складається з трьох осіб (стор. 113). Отже, у даному випадку ідея автора не знаходить свого статистичного підтвердження.

У цьому ж сенсі вимагає перевірки статистичним методом судової практики щодо мінімального кількісного виміру складу злочинної організації – три особи (стор. 118-119). Очевидно, не можна вважати доведеною пропозицію щодо визнання мінімальним кількісним складом не передбаченого законом воєнізованого формування на рівні двох осіб, оскільки таке об'єднання злочинців навряд чи можна уважати формуванням (стор. 120).

4. На підставі аналізу питання про *розподіл функцій* у злочинному об'єднанні здобувач приходить до висновку, що *це розподіл обов'язків* між його учасниками під час спільного вчинення злочинів, а *розподіл ролей* у злочинному об'єднанні – це *розподіл обов'язків* між різними видами співучасників під час спільного вчинення злочинів (курсів наш – В. М.). Тому вони співвідносяться як загальне (розподіл функцій) та спеціальне (розподіл ролей) (стор. 135). На наш погляд, з останнім положенням про співвідношення функцій і ролей співучасників можна погодитись, але, що стосується їх функцій та ролей, зауважимо, що визначення функцій як розподіл обов'язків між учасниками злочину під час його спільного вчинення є сумнівним, оскільки поняття функції в даному контексті має розглядатися як напрям злочинної діяльності в цьому інституті кримінального права, що ж стосується розподілу обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення злочинів, то останні уявляють собою злочинні «повноваження», «компетенцію», «обов'язки» співучасника в спільній злочинній діяльності.

5. Заслугує на підтримку думка здобувача про застарілість чинних законодавчих положень про озброєність банди та потребу їх перегляду у зв'язку з активним розвитком сучасної науки й техніки, зокрема щодо розширення переліку засобів учинення злочинних посягань. З огляду на розмаїття різновидів зброї, а також інших предметів, які банда може використовувати під час нападів, дисертант пропонує розширити перелік знарядь, які вона може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу». Таку пропозицію підтримують 85,45 % опитаних правоохоронців (стор. 154). Разом з цим, враховуючи особливості

дослідження, автору було б доцільно конкретизувати види таких предметів, на які вказує теорія та судова практика.

Характеризуючи бандитизм, автор наголошує: «важливо, щоб учасники банди не лише володіли зброєю, а й щоб вона справляла певний вплив на осіб, що зазнають нападу, – використовувалась для фізичного чи психічного насильства над потерпілими, подолання їх опору, учинення протидії працівникам правоохоронних органів або особам, які намагаються припинити злочин чи затримати осіб, які його вчинили. Натомість учинення учасниками організованих злочинних об'єднань нападів без застосування чи використання зброї слід кваліфікувати як злочин, учинений організованою групою чи злочинною організацією» (стор. 155). Таке його бачення даного питання хотілося б підтримати.

Проте, наведену точку зору автор не обґрунтовує, в той час, коли в доктрині з цього приводу існує протилежна позиція, зокрема: «Застосування зброї не є обов'язковою ознакою складу бандитизму. Достатньо, щоби під час нападів зброя перебувала в розпорядженні учасників банди і вони усвідомлювали можливість її застосування в разі потреби» (див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] : за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2017. – С. 584). Характерно, що у подальшому здобувач визнає, що застосування зброї під час нападу є необов'язковим (стор. 321). Отже, якою є остаточна позиція автора?

6. Здійснюючи аналіз об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, здобувач, використовуючи в якості базової категорії складений злочин, відзначає, що, наприклад, у таких злочинах, як бандитизм чи створення злочинної організації «кожне діяння є альтернативним» (стор. 202), або складений злочин може складатися з «альтернативних» діянь, принаймні за одне з яких встановлено самостійну кримінальну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі. Саме до таких діянь належать злочини, передбачені ст. 255, 257, 260 КК України (стор. 203) та інші. На наш погляд, жодної альтернативності, на яку вказує автор (як,

до речі, й багато інших фахівців в подібних ситуаціях), у даному випадку не вбачається, оскільки альтернатива означає необхідність вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну, чого тут взагалі не спостерігається.

7. За результатами дослідження об'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, здобувач дійшов висновку, що їх конструювання як складених, а також фактичне подвійне інкримінування злочинів є необґрунтованим, та пропонує виключити з диспозицій вказаних статей таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням, що таким чином виключить їх із категорії складених і забезпечить кваліфікацію цього діяння за сукупністю з окремими злочинами, учиненими учасниками злочинних об'єднань (стор. 206, 225 та ін.). У зв'язку з цим нагадаємо, що відповідно до п. 7 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про бандитизм» від 7 липня 1995 р. № 9 відзначалося, «що у ст. 69 КК (бандитизм у КК 1960 р. – вставка наша – В. М.) не зазначено конкретні діяння, які може вчиняти банда. Тому слід мати на увазі, що у разі, коли створеною бандою вчинено злочин, за який законом встановлено більш сувору відповідальність, ніж за бандитизм, такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів – бандитизм і того більш тяжкого злочину, який вчинила банда». До речі, ще раніше такі діяння, як вбивство, нанесення тілесних ушкоджень, заволодіння майном та інші злочини, вчинені учасниками банди, підпадали під ознаки бандитизму і не вимагали додаткової кваліфікації за іншими статтями КК (див.: Уголовное право УССР. Особенная часть : Учебник / Под ред. проф. М. И. Бажанова, П. С. Матишевского, В. В. Сташиса. – К. : Вища шк., 1989. – С. 71). При цьому визначення законодавцем бандитизму щодо форм його вчинення залишалось незмінним. Отже, чи не є у цьому сенсі шлях судового або доктринального тлумачення даної норми більш оптимальним, ніж зміна традиційної тріади діянь, що визначають бандитизм?

8. На підставі розгляду вікових ознак суб'єктів злочинів, які є предметом дослідження, автор пропонує уніфікувати положення про мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних

об'єднань. Разом з цим, він також вважає можливим загальний і понижений вік знизити принаймні на один рік: мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за КК України, встановити з 13 років, а за інші злочини, зокрема передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, – з 15 років (стор. 283). Висловлені пропозиції, безумовно, є оригінальними, але їх важко підтримати з таких причин: 1) для глобального висновку щодо зниження загального віку є недостатньою емпірична база дослідження, адже її предметом є лише чітко окреслена здобувачем група злочинних посягань; 2) встановлення кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з 15 років є довільним для сучасних засад кримінального права; 3) вирішення питання щодо певних трансформацій віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, навряд чи можливо виключно з кримінально-правових позицій, оскільки вимагає комплексного підходу із залученням інших галузей знань.

9. При дослідженні питання мети створення злочинної організації дисертант відзначає, що судова практика підтверджує гіпотезу про те, що учасники злочинних організацій поряд з тяжкими та особливо тяжкими учиняють злочини середньої, а іноді навіть невеликої тяжкості. У зв'язку з тим, що категорію тяжких та особливо тяжких злочинів у визначенні мети злочинної організації вважають одним із критеріїв розмежування організованої групи та злочинної організації, а це не повною мірою відповідає реаліям сьогодення, оскільки в окремих випадках не дає змоги кваліфікувати створення організованого злочинного об'єднання задля вчинення злочину середньої тяжкості як закінчений злочин, дисертант пропонує виключити з ч. 4 ст. 28 КК України посилання на категорію злочинів (стор. 317-318). Така пропозиція автора недостатньо аргументована, адже вона статистично не підтверджена показниками питомої ваги злочинів середньої тяжкості, а крім того нівелює ступінь суспільної небезпечності зазначених форм організованих злочинних об'єднань.

Актуальним і необхідним є звернення Вознюка А. А. до питання мети створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань

(ст. 260 КК України), в якому він торкається її негативних і позитивних варіантів, справедливо відзначаючи необхідність такого формулювання даної норми, щоб не визнавались протиправними діяння учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, спрямовані на захист державного суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності України від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної та достатньої за певних обставин для негайного відвернення чи припинення посягання (стор. 330). Це можуть бути спеціальні обставини, що виключають злочинність діяння в рамках Загальної частини, або передбачені окремою частиною ст. 260 КК України. Думається, що дисертанту слід було внести конкретні законодавчі пропозиції з цієї важливої проблеми.

10. Здобувач на основі вивчення наукової літератури, емпіричних досліджень констатує, що покарання учасників злочинних об'єднань, засуджених в Україні, є занадто м'яким, що не узгоджується із аксіомою серйозної загрози з боку організованої злочинності, зокрема терористичного спрямування, для суспільства в межах світового правопорядку (стор. 387). Разом з цим, розглядаючи можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, яким суд призначає покарання у виді позбавлення волі на строк до 5-ти років, дисертант, піддаючи критиці дослідників цієї проблеми, які дотримуються протилежної точки зору, обґрунтовуючи необхідність заборони на таке заохочення за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, не погоджується з останньою позицією. Здобувач вважає, що зазначені угоди, передусім, необхідні для розкриття злочинів, учинених у співучасті, особливо коли важко задокументувати діяльність злочинних об'єднань та припинити їх подальше функціонування, та підтримує позицію щодо можливості звільнення від покарання з випробуванням за тяжкі та особливо тяжкі злочини, висловлюючи низку застережень, зокрема щодо застосування такого підходу, як винятку, або до найменш небезпечних співучасників. З цим можна погодитись, але, очевидно, що автор не надає відповідних пропозицій щодо таких застережень у кримінальному законі.

Особливістю дослідження питань покарання щодо злочинів, передбачених ст. ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з огляду на предмет дисертації, послідовне внесення здобувачем у кримінальний закон авторських ідей стосовно його вдосконалення, зокрема підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для учасників злочинних об'єднань, а саме доповнення ст. 81 КК України частинами, які б визначали: умовно-дострокове звільнення від відбування покарання учасника злочинного об'єднання, якщо засуджений активно сприяв виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням цих об'єднань та участю в них, а також запобіганню цим злочинам (ч. 5), а також те, що умовно-дострокове звільнення засудженого у випадках, передбачених ч. 5 ст. 81 КК, незалежно від фактичного відбуття призначеного судом строку покарання за вчинення нею злочину або ж для такої особи строки, передбачені ч. 3 ст. 81 КК, можуть скорочуватись удвічі (ч. 6) (стор. 406). Така пропозиція, на наш погляд, є неприйнятною, оскільки, по-перше, ч. 2 ст. 81 КК в якості матеріальної підстави застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання передбачає доведення засудженим сумлінною поведінкою і ставленням до праці свого виправлення, а не інші варіанти посткримінальної поведінки, по-друге, така вибірковість навряд чи буде підтримана законодавцем.

Водночас, висловлені зауваження, насамперед, характеризують складність проблем, що досліджуються. Вони не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Вознюка А. А. та можуть бути предметом наукової дискусії при захисті дисертаційного дослідження.

Висновок щодо докторської дисертації

Таким чином, рецензована дисертація є завершеною, кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, містить висунуті ним раніше не захищені наукові положення та отримані нові науково обґрунтовані теоретичні результати в галузі кримінального права, які у сукупності розв'язують важливу науково-теоретичну та прикладну проблему кримінальної

відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку.

Дисертаційне дослідження Вознюка Андрія Андрійовича «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право повністю відповідає вимогам до докторських дисертацій, передбаченим пунктами 9, 10, 12, 13, та іншим положенням Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, та іншим керівним документам Міністерства освіти і науки України, а сам здобувач заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент

професор кафедри публічного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
доктор юридичних наук, професор

В. А. Мисливий

Учений секретар університету

А. А. Мельниченко